

Predrag Živković
Filozofski fakultet
Nikšić

SOCIOLOŠKI ZNAKOVI ESTETIKE U *LUČI MIKROKOZMA*

SOCIOLOGICAL SIGNS OF ESTHETIC IN *LUCA MIKROKOZMA*

ABSTRACT: Our works presents comparison of esthetic methods of two majestics Plato and Petar II Petrovic Njegos. Plato's methodological contemplation is related with his metaphysics reflections. So his dialectical method does not only depends on the public speaking skills and rotation of questions and responses, but also it represents unique research method which has polyvalent functions. Plato's world of Ideas is harmoniously sublimated in Njegos creativity, especially in his *Luca mikrokozma*. So each philosopher submits the truth, being, substance and god's work to his ideal structure of Ideas. The thesis obliges us to explain relation between contents of both sociological and esthetic social theories.

Key words: esthetic, idea, existence, deity.

APSTRAKT: U radu smo predstavili komparaciju estetičke metode kod dvojice majestetika, Platona i Petra II Petrovića Njegoša. Platonova metodološka razmišljanja povezana su s njegovim metafizičkim refleksijama, tako da se njegova dijalektička metoda ne oslanja samo na vještinu govorništa i smjenjivanje pitanja i odgovora, već predstavlja jedinstvenu metodu istraživanja koja ima polivalentnu funkciju. A Platonov svijet Ideja harmonično se sublimira u Njegoševom stvaralaštvu, posebno u *Luči mikrokozma*. Tako da oba filozofa ponaosob svojoj entelehiji Ideja podvrgavaju istinu, biće, bivstvo ili božje djelo. Tematom smo obavezni da objasnimo odnos koji postoji između sadržaja sociološke i estetičke teorije društva.

Ključne riječi: estetika, ideja, egzistencija, božanstvo.

Svako ko se lati proučavanja i upoznavanja estetike mora sebi postaviti pitanje čime se bavi ova disciplina, ali i provjetriti magmu sjećanja koja su je konstituisala kao posebno naučnu disciplinu. Prirodno je da u takvom naučnom ambijentu pokušamo napraviti estetički mozaik, tj. ukazati na njenu genealogiju. I zaista, estetika je odvajkada vodila borbu za svoj dijapazon istraživanja, još od antičkog doba gdje se javljala kao primijenjena filosofija ili kao zakašnjela „sestra logike“, pa do 18. vijeka kada će se kod Baumgartena konstituisati i registrovati pod tim imenom. A šta je predmet estetike? Od odbleska tog zavodljivog lica oblikovala se slika estetike. Ideja puta sadrži znakove pored puta, koje su postavili raniji putnici, što u jeziku nauke podrazumijeva lematški i propedeutički način dolaženja do predmeta nauke. Neophodno je raspoznati druge znakove da bi se razaznali estetski simboli i prepoznale one intencije koje detektujemo kao formativne potencijale u mišljenju i praksioološkom tretmanu, koji se otjelotvoruju više puta u vremenu i koji nisu sa određenom epohom zauvijek izumrli, već se javljaju kao hipotetički konstrukt, u kojima čovjek pro-

nalazi smisao, značaj i značenje svog djelanja. Na to ukazuje i temat rada, koji generičkom konotacijom pripada filosofiji i sociologiji, a zatim i drugim bliskim disciplinama kao djelotvorni podsticaji kadri da determinišu i prožmu bivstvovanje pojedinca i društva. Upravo zbog toga je potrebno uzeti u obzir cjelokupan situacioni kompleks, odnosno u našoj terminologiji – formativnu svijest na konkretnom djelu.

Koji put vodi do vrata izvorne ljepote i umjetnosti njenog predmeta? Čini se, da predmet ljepote mora biti intoniran pankalistički, pa nužno slijedi zaključak da predmet estetike čini trijada: suštinski lijepog, prirodno lijepog i umjetnički lijepog. Tako utvrđena ekvivokacija između tri vrste lijepog otkriva neslućeno bogatstvo teritorije koja je estetiци ostavljena u nasljeđe, a ljepoti vraća njenu izvornost koja je dezauratizovana u modernoj umjetnosti putem medijske proteze i vanestetskih elektrotektura.

Estetika će tražiti ljepotu svuda gdje pretpostavlja da je može naći, a sociologija njen značaj, značenje i smisao za čovjeka i njegovu zajednicu. U korespondenciji s prethodno iznijetim shvatanjima, otvara se pitanje da li je i samo estetsko predmet estetike. Mogućnost odgonetanja ove teorijske enigme, javlja se tek onda kada se estetika tretira dijalektički, što implicira sinergizam onih impulsa preuzetih iz sfera umjetnosti, stvarnosti, nauke, jer bi u protivnom predmet sam po sebi postao spekulativna nepoznanica ili indiferentni materijal. *Estetika se ne piše ni za tvorca ni za posmatrača lepog, već jedino i isključivo za mislioca, kome delanje i držanje one dvojice predstavlja zagonetku*, saglasan je sa našom premisom rasuđivanja Nikolaj Hartman (1979: 5). Prelazeći preko najvažnijih doprinosa ovoj temi, ne čineći to zbog jednostavnog panoramskog pregleda, već stoga što većina ovih silogizama danas oslovljava neke od zapletenih ili potisnutih istina u čovjekovom bivstvovanju, utoliko smo prije, tematom obavezni da objasnimo odnos koji postoji između sadržaja sociološke i estetičke teorije društva, budući da ovaj odnos ne samo da nipošto nije teorijskog tipa, već sasvim direktno izvire iz najnižih, zapravo svakodnevnih pokretanih, nivoa društvenog života.

U odnosu na empirijski realitet, umjetnička djela podsjećaju na teologumenon koji je u času otkupljenja bio sve ono što jest, a ipak i sve potpuno drugo. Analogija sa tendencijom profanosti je očigledna, tendencija da se sekularizira sakralna oblast sve dotle dok se ova, čak sekularizirana, drži; sakralna oblast biva gotovo opredmećena, omeđena kolcima, jer njen vlastiti momenat neistine isto tako očekuje sekularizaciju kao što je i zaklinjanjem odbija [...] Ako se ona (umjetnost) posmatra strogo estetički, upravo estetički neće biti pravilno shvaćena (Adorno, 1979: 33). Pa ako, sasvim razumljivo, po korespondentnom analgonu slijedimo Adornovu nit estetičke teorije, nailazimo na nešto što uopšte nije apstraktna pojavnost, već posredujući sloj koji svakom djelanju daje vrijednosnu ocjenu. Ono što vezuje presudnu glavninu čovjeka u čitavom estetskom korpusu, jeste neprestna dinamika značaja, značenja i smisla, koje isti pridaje pojedinim elementima, da se preciznije izrazimo, radi se o identifikaciji onih elemenata kroz koje se i gradi sam identitet. *Ovim se*

obezbjeduje da se pitanju identiteta ne pristupa kroz jednu komponentu, već cjelovito, kroz etničku, antropološku, socijalno-psihološku, kulturološku, ekonomsku i političku, decidna je deviza prof. S. Vukićevića (Vukićević, 2011: 65). Navedimo na kraju i estetičku komponentu. Prateći eksplikativnu ovjeru identiteta, možemo reći da su sociološki i estetički entiteti zapravo uzročno-posljedični, jer determinišu društvene sklonosti čovjeka.

Rad je težnja da se otkriju i sagledaju slojevi estetske panorame kod većine majestetika, ali prije svega estetsku komparaciju Platona i Njegoša. Prema tome, neophodno je kaptirati ili rekuperirati duh Antike koji je apsorbovan u djelu *Luča mikrokozma*, i dalje ukazati na gnoseološku, sociološku, filozofsku, antropološku i ontološku refleksiju djela, da bi ekvivalentno platonističkoj idejnoj arhitektonici gradili estetsku paradigmu. Ne treba pojmiti da je Njegoš bio zatočenik puke pastišizacije antičke misli, već naprotiv, izvanredan ideografski doksograf. A monument *Luča mikrokozma* nastala iz pera umjetnika kakav je bio Petar II Petrović Njegoš, najbolje nam ilustruje radijus kretanja estetike od Platona pa do 19. vijeka. Upravo s tim uvjerenjem polazimo od stava da su ova dva ideaciona neimara slična po Ideji koju tvore u svom dualističkom svodu, pa svaki ponaosob svojoj Ideji podvrgava istinu, biće, modus ispoljavanja bivstva u svijetu, ili božije djelo čiji smisao nije ništa drugo do božanska promisao. Princip kod Njegoša se bitno nije promijenio u odnosu na Platona, jer podjednako prepoznaju metafizičku ideju, iz koje iznova izvode metafizički princip. U tom smislu Ideja se pojavljuje u njihovom ontoteološkom sistemu i ima ulogu primarne kategorije i najvažnijeg principa od kog polaze u svom kognitivnom postupku. *Suma summarum* Ideja je misaona nit koja povezuje i svodi u korespondentan medijum ova dva filozofa.

Misaona jednačina njihove saglasnosti rješava se u *logosu* stvari, koji teži razumijevanju čovjeka kao takvog, koji se sociološki kazano, javlja kao svojevrsna studija slučaja koja se može primijeniti i na druge ljude i na pojedinačna djela. Platonov Sokrat kreće se tom putanjom, od čulno opažljivog svijeta ka onome što čini vječnu i nepromjenljivu suštinu stvari. A sama Ideja intonirana je *eidosom* vrline, etičnosti koja se i kod Njegoša i kod Platona javlja kao paradigma jedinstvenosti i suštanstvenosti. Harmoničnost Ideje ovako shvaćene je prema tome, prožeta idealnom vrlinom neprestanog oplemenjivanja čovjeka i njegovog etičkog orijentira. *Ideja je razlog zašto stvar koja u njoj učestvuje posjeduje odgovarajuće svojstvo, pa se iz toga izvodi objašnjenje da stvari imaju neko svojstvo time što učestvuju u idejama* (Zurovac, 2008: 25). Ako se nadalje ima u vidu da je ideja superiorna vrlina u kojoj se susreću ključni impulsi ljudske prirode i iracionalni i racionalni, dobićemo gotovo sve učestvujuće činioce u jednačini kojom se analiziraju mogući oblici čovjekovog djelanja. *Samo kad čovek ne bi bio prikovan za neko gledište, kad uvek ne bi bio zarobljen u nekoj perspektivi, kad bi mogao da posmatra stvari niotkud, kad bi imao univerzalni pogled božijeg oka – samo tada ljudsko mišljenje ne bi zaostajalo za božanskim, pa bi čovjek mogao s potpunom jasnoćom da proniče u prirodu božanskog uma dok je stvarao kosmos i dok ga održava [...] Ovako,*

bez tog neophodnog uslova koji nikada nećemo imati, naše uspinjanje do ravni načela i božanskih suština, koje po svom opsegu i dubini uvida uvek mora biti nedovoljno, sledi put nadalje, koji će nam omogućiti da, polazeći od prvih načela, na nešto bolji i primerniji način shvatimo suštinu najbliže stvarnosti 'stvari' od koje se i krenulo na tu veliku 'ploidbu' (isto, 27). Sasvim u duhu osnovne vokacije rada stoje Vladičini stihovi:

*On se sjeća prve svoje slave,
On snijeva presretnje blaženstvo
Al' njegovi snovi i sjećanja
Kriju mu se jako od pogleda,
Bježe hitro u mračnim vrstama
U ljetopis opširni vječnosti;
Samo što mu tamnijem prolaskom
Trag žalosti na dušu ostave,
Te se trza badava iz lanac,
Da za sobom pronikne mračnosti.*

Preludij koji slijedi usmjeren je na ontoteološke pretpostavke na kojima počiva *Luča mikrokozma*, a to je preispitivanje utemeljujućeg shvatanja duše, preegzistencije, materije, bića i Boga u presokratovskoj i platonističkoj filosofiji.

Iz homerovskih epova saznajemo da ono što odlikuje čovjeka kao smrtnika, između ostalog, jeste to što on unutar sebe ima samo jednu *psyche* (dušu), koju Homer nigdje nije odredio kao posjed božanskih besmrtnika. Sem što je signifikant čovjekovih sposobnosti mišljenja i svijesti, *psyche*, Homer joj ne pripisuje neku određenu ulogu. Herman Šibek je mišljenja, da duša za Homera nije ništa samostalno, ona nije duh, već lik – sjena. Ovo je možda i presudna tačka opozicije između homerovske tradicije koja razmišlja o *psyche* i Njegoševog poimanja duše.

Čovjekova duša je određena promjenljivim tokovima zemaljskog života. Na ovoj noumenalnoj kategoriji, Njegoš izvodi dijametralno suprotan stav. Naime, njegovo dualističko shvatanje duše i tijela pozicionira ga na agnostičkoj skali, pa tvrdi da je duhovni princip vječan, te prema tome i preegzistentan. Na Njegošev eho, javlja se Plotin čija ekspozicija glasi, *da je tijelo duši sramotna tamnica*. Njegoš piše o sjećanju duše. Duša je upravo i zajednički imenitelj Platona i Njegoša. Naime, Platon je učio da je duša vječna i nepropadljiva, a da tijelo pripada prolaznim materijalnim stvarima. Duša je postojala prije tijela, kao čisti duh ili ideja. A saznanje je sjećanje duše na svijet Ideja koje je ona gledala u preegzistenciji. Za razliku od njega, Njegoš smatra da je ovo sjećanje mračno, konfuzno i dato u mjeri koje samo može da nas obeshrabri saznanjem da smo pripadali nekom višem svijetu. Međutim, sa gornjim opisima proširuje se opseg, odnosno proširuje dijapazon mogućnih slojeva duše, koje Vladika distingvira u čulne opažaje koji prepoznaju sebe u strastima i više instance duha u kojima je i sadržan *logos* stvari. U njima su i prepoznate etičke i estetske sklonosti čovjeka. U sagledavanju bivstva, svijest treba da pođe od nečeg savr-

šenog i apsolutnog, što će reći, oslobađanje *prizvuka* sirovih nagona. Sjaj i raskoš nebeskog svoda takav je da ga čovjek svojim umom ne može shvatiti. I kao što misao ne može probiti izvjesnu vremensku granicu, tako je čovjekov um u cjelini nemoćan, iščezava pred čarima višeg svijeta. On pledira da je Bog u svakoj prilici takav da *tvorniteljnom blista poezijom*. Time želi ukazati božju naklonost prema lijepom, formama stvarnosti koje su unaprijed koncipovane prema nekom svrsihodnom estetskom principu ili panestetskom optimizmu. Na posljednjim riječima se možemo zaustaviti kao na savršeno pogodnim da ispod *srastvenosti* recentnog duha epohe, izaberemo one tačke koje omogućuju dostizanje stanja *žive prisutnosti u vremenu*.

*Ja sam tvoja iskra besamrtna
– Reče meni svijetla ideja –
Vodiću te k vječnom ognjištu
Od kojeg sam i ja izlećela...*

Platonova metodološka razmišljanja povezana su s njegovim metafizičkim refleksijama, pa njegova dijalektička metoda nije samo vještina vođenja razgovora, smjenjivanje pitanja i odgovora, već jedna jedinstvena metoda istraživanja, koja ima dva smjera: smjer uopštavanja iliti generalizacije i smjer rastavljanja ili elementarizacije. Prvi vodi od čulno opažljive stvarnosti prema najvišim načelima, a drugi od prvih načela prema čulnoj stvarnosti. Baštineći ideju oduvijek osvjedočavane, pa otuda i antropološke potrebe za smislom postojanja – neminovno se nadzire načelni pandan ova dva majestetika. Njogoš ne smatra da bi se trebalo odreći pokušaja da proniknemo u sam uzrok ili osnov egzistencije, pripisujući pri tom veće prerogative moći čovjekovom saznanju. Zanimljivo je, da se upravo na ovoj idejnoj platformi može pratiti *estetski lament* o izgubljenosti ljepoti, koja je uglavnom bila projektovana u prošlosti (biblijski rajski vrt).

Polisemičnost egzistencije i tropizam stvaranja, Vladika ne pronalazi ni u tajni prirode, ali i u užitku ili nelagodnosti, on joj svaki put pripisuje estetski doživljaj. Izgleda da je potreba i potraga za prirodom mnogo dublje i iskonskije utisnuta u ljudsko biće. Na ovo pitanje odgovara, poletna kategorizacija prof. S. Vukićevića koja prevazilazi navedeni defetizam: *Zadatak čovjeka, posebno umjetnika, jeste da otkriva tajne i ljepote prirode, odnosno da im daje određeno značenje. Tu je najveće bogatsvo spoja čovjeka i prirode to jest ispoljavanje čovjeka kao sastavnog dijela prirode* (Vukićević, 2003: 175). Sljedeći njegov iskaz da *priroda nije samo zbog čovjeka*, ukazuje i na najčistije motrište za razumijevanje estetske ekspresije. Čini se da je sve sadržano u izazovu sljedećih stihova:

*Koliko sam i koliko putah
Svod plavetni neba sveštenoga
Brilijantnim zasijat sjemenom
Zakljinjao dušom zapaljenom
Da mi svetu otkrije tainu:
Ali ga je Tvorac ukrasio,
Veliku mu knjigu otvorio...*

Njegoš odstupa od doktriniranog crkvenog učenja i daje na uvid ontoteološka tumačenja starogrčkih filozofa, ali ne prepuštajući im dignitet stvaranja. Za razliku od njih *poetski govor duši* prepušta Bogu. A u žiži samosvijesti kaže:

*Pitagore, i ti, Epikure,
Zli tirjani duše besamrtne!
Mračan li vas oblak pokrijeva
I sve vaše posljedovatelje.
Vi ste ljudsko ime unizili
I zvanije pred Bogom čovjeka,
Jednaćec ga sa beslovesnošću,
Nebu grabeć iskru božestvenu,
S kojega je skočila ognjišta,
U skotsko je seleći mrtvilo.*

Tu i nastaje konfrontiranje oko slavljenja počela Kosmosa. Upotrebom snažnih metafora Njegoš prikazuje i istoriju religijske misli. Doksografski, Vladika nas je pripremio na ideju da religijski predmet od grčkih filozofa nije prevashodno bio bog ili bogovi, već božanstva. Tako će i *Luča mikrokozma* amalgamisati ontoteološke i teološke pretpostavke o Počelu.

Od apstraktnih religiozno-metafizičkih pitanja Njegoš se vraća zemaljskim obavezama, koje su povezane s narodnom i ličnom egzistencijom. Stih *mnom se sjećaš šta si izgubio*, jasan je nagovještaj glavnog motiva spjeva ali i naše kompozicije, života čovjeka u preegzistenciji iliti svijetu ideja iz kog je protjeran. Bijeg iz čulne u integibilnu sferu omogućuje da se bolje i jasnije sagledaju fenomeni čulnog svijeta, odnosno pitanja egzistencije. U platonizmu Ideje, forme, preuzimaju religijsku funkciju. Upravo na njih se prenosi svečana počast koja potiče od himne i žara inicijacije.

Kod Platona, Ideja zauzima jedno mjesto i jedan dignitet onog što je Jedno, onog što traje, što je stvarno i istinito, ideja božanstva. Teorija ideja prihvata kako tvrdi P. Riker, za sebe temu putovanja. Saznanje je jedno pomicanje ka umstvenom mjestu, ka polju istine, a zar kod Njegoša i sam Bog nije plauzibilna Ideja tog plovidbenog akrotizma?

U platonizmu božansko prethodi Bogu zato što su Ideje samo bivstvo božanskog, zato su one, ono što posmatra misao boga. Bog je božanski zato što posmatra Ideje i Dobro, njegovo božanstvo je na taj način participirano. Izgleda da nije sporno da je platonizam jedna filozofija koja podređuje personalnost demijurga egzemplarnosti Ideja i shodno tome jedna filozofija koja podređuje Boga božanskom.

Ideje su uzroci i uzori vidljivim pojavama, na osnovu njih Bog stvara sve što je u svijetu postalo. U navedenom radijusu, možemo pratiti i Njegoševo poimanje Boga i Haosa, kao koegzistentnih neimara Kosmosa. Njegoš daje Haosu privilegiju stvaranja i defilirajućih faličnih sistema i svjetova, a koji tek božijim tvoriteljstvom dobijaju pravilne i pikturalne forme. Za njega su Ideje supstancijalni, spiritualni oblici postojanja, koje izražavaju ono što je zajedničko mnogim

stvarima. A da bi vladao svijet Ideja neophodna je bila prestabrirana harmonija. Ako se naznačena lančana povezanost simplifikuje na sferu realiteta, zar prije svake konstruktivne ose društvenog i kulturnog uređenja ne stoje destruktivne snage, koje hemije intelekta treba da kristališu u *spreman sluh aksiomatskih vrijednosti*. Njegoš u spjevu asocira na Počelo stvaranja, kao i božanski red stvari i sukcesivno ustrojstvo, što ekvilibrira s Platonovim idejnim ustrojstvom.

Ideje su razlog zašto stvar koja u njih učestvuje posjeduje odgovarajuće svojstvo, pa se iz toga izvodi objašnjenje da stvari imaju neko svojstvo time što su sublimirane u Idejama. Idejna aproksimacija glasila bi, da čovjek nije bog i da mu nužno za raspoznavanje apstrakcije treba pogled božjeg oka. Iz svega rečenog trebalo bi da bude jasno, da je za prevazilaženje potencijalnih slabosti i egzistencijalnog savezništva s Bogom, prirodom, Drugim i sa sobom, neophodna *misaona odiseja* ka potpunoj inauguraciji etičkog orijentira.

L i t e r a t u r a

- Adorno, V. T. (1979), *Estetička teorija*, Beograd: Nolit.
- Adorno, T. (1985), *Filozofsko-sociološki eseji o književnosti*, Zagreb: Školska knjiga.
- Deborg, G. (1999), *Društvo spektakla*, Zagreb: Arkzin.
- Diels, H. (1983), *Predsokratovci : Fragmenti*, Zagreb: Naprijed.
- Fisk, Dž. (2001), *Popularna kultura*, Beograd: Clio.
- Hartman, N. (1979), *Estetika*, Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.
- Kelner, D. (2004), *Medijska kultura*, Beograd: Clio.
- Leković, D. (1984), *Petar II Petrović – Njegoš u svom vremenu*, Titograd: CANU.
- Milović, M. J. (1984), *Petar II Petrović – Njegoš u svom vremenu*, Titograd: CANU.
- Moravski, S. (1990), *Sumrak estetike*, Banja Luka: Novi glas.
- Njegoš, P.P. (2009), *Gorski vijenac, Luča mikrokozma*, Podgorica: Nova knjiga.
- Tadić, Lj. (2003), *Zagonetka smrti; smrt kao tema religije i filozofije*, Beograd: „Filip Višnjić“.
- Vukićević, S. (2003), *Crna Gora na prelazu milenijuma*, Cetinje: Centralna narodna biblioteka „Đurđe Crnojević“.
- Vukićević, S. (2011), *Ontološke iracionalnosti savremenog svijeta*, Nikšić, Filozofski fakultet – Nikšić, Institut za sociologiju i psihologiju.
- Vuksanović, D. (2007), *Filozofija medija: ontologija, estetika, kritika*, Beograd: Čigoja štampa.
- Zurovac, M. (2008), *Metodičko zasnivanje estetike*, Beograd: Dereta.